

TIPOLOGIJA ŽENSKIH OSEB V PRIPOVEDNI PROZI AVTORJEV DRUGE POLOVICE 19. STOLETJA

Žensko lahko v pripovedni prozi avtorjev druge polovice 19. stoletja, glede na njen značaj, delovanje in samo pojavitev, razdelimo na štiri osnovne tipe, in sicer na tip matere, tip hčere, tip žene ali izvenzakonske partnerice in na tip tete, prijateljice, daljne sorodnice, neznane ženske, ter v nadaljevanju za natančnejšo oziroma celovitejšo podobo ženske na posamezne podtipe. V sklopu omenjene tipologije se ženska pojavlja kot dvoplastna oseba: na eni strani podoba tipično nesebične, dobre, ubogljive in ponižne ženske ter na drugi strani podoba popolnoma drugačne, samosvoje, dominantne, materialistične, egoistične in celo fizično nasilne ženske, s katero zavračam splošno izključno stereotipno predstavo literarne ženske v preteklosti nasploh.

Uvod

Ob podrobnejši analizi proznih pripovednih del Josipa Jurčiča, Janka Kersnika, Janeza Mencingerja, Josipa Sritarja, Ivana Tavčarja in Janeza Trdine¹ lahko kompleks ženskega delovanja oziroma nedelovanja opredelimo na štiri temeljne načine ženskega pojavljanja. Ženska se v pripovedni prozi² druge polovice 19. stoletja pojavlja kot žena ali izvenzakonska partnerica, kot mati, kot hči in tudi kot teta, prijateljica, daljna sorodnica, neznana ženska.³ Ob teh razdelitvah ženske na tipe⁴ sta najširši razdelitvi:

¹ Za omenjene avtorje sem se opredelila poleg njihove časovne umestitve v slovenski prostor zaradi njihovih skupnih, gledano s koncepta njihovega proznega pisanja, slogovnih in idejnih premikov tedanjega časa, ki so izrazili s svojim načinom pisanja in upodabljanja ženske drugačne in za tisti čas dokaj nove smernice v pogledu na literaturo in življenje ženske tedanjega časa.

Zaradi preobsežnosti celotnih sklopov prozne literature avtorjev in avtoric druge polovice 19. stoletja sem korpus izbranih del omejila in se opredelila le na izbor moških proznih avtorjev.

² Kriteriji, na osnovi katerih sem izbirala dela posameznih avtorjev, temeljijo predvsem na izrazitejši podobi in pojavnosti ženske v njenem delovanju, razmišljanju in čustvovanju v pripovedni prozi druge polovice 19. stoletja.

³ Članek je prirejen iz posameznih delov moje magistrske naloge *Ženska v družbenem, erotičnem in osebnem odnosu v pripovedni prozi avtorjev druge polovice 19. stoletja*.

⁴ Žensko sem razvrstila med posamezne tipe v skladu z njenim značajem in delovanjem ter glede na najpogostejšo pojavitev vloge ženske v določenih funkcijah v literarnih delih, in sicer ob natančnem opazovanju celotne podobe ženske – njena fizična pojavitev v prostoru, njene izrečene, neizrečene besede, sodbe, njeno vplivanje na osebe ali dogodke in njen način komunikacije.

ženska kot žena ali izvenzakonska partnerica in ženska kot mati. Število primerov tovrstnih posameznih tipov ženske se pri avtorjih omenjenega obdobja pojavlja v večjem obsegu, saj so ravno s tipoma matere in žene ali izvenzakonske partnerice avtorji najdosledneje prikazali bistvo ženske, njen način življenja, razmišljanja in čustvovanja. Kot skupna vez vseh ženskih tipov se pojavlja princip ženske oziroma ženskosti v nasprotju s principom moškega oziroma moškosti.⁵

Za določitev celostne podobe ženskega čustvovanja, delovanja, ustvarjanja in nasploh kompleksnejše razmejčitve ženskega jaza pripovedne proze avtorjev druge polovice 19. stoletja je potrebno žensko analizirati s treh med seboj povezujočih se vidikov, in sicer z družbenega vidika, z erotičnega vidika in z osebnega vidika. Z družbenega vidika se žensko opredeljuje v sklopu družbenih norm, ki so v tem času prevladovala. Pri tovrstnem analiziranju je potrebno upoštevati tako literarnozgodovinski vidik ocenjevanja oziroma vrednotenja ženske takratnega časa kot tudi posamičen avtorjev vidik, kjer je ta v posameznih delih znan ali nakazan, in vidik bralca. V sklopu tega konteksta je s pomočjo analiz pripovednih del razviden odnos družbe, ki ji v glavnem, vsaj navidezno pogojuje moški, do ženske in obratno, ženska, ki ocenjuje, vrednoti in večkrat posredno in celo neposredno vodi družbo. Z erotičnega vidika se v ospredje postavlja predvsem relacija moški – ženska; mož, žena, prešuštvo. Ta odnos je prežet z ljubeznijo do moškega, kjer pa ne gre vedno le za absolutno, čisto ljubezen, temveč so prisotni tudi elementi preračunljivosti, prešuštva in celo elementi zločinskosti. Ženska se v literaturi druge polovice 19. stoletja tudi z erotičnega vidika pojavlja ne samo kot ljubezni polna in moškemu podrejena oseba, temveč tudi kot popolnoma samostojen in svojevrsten individuum. Osebni vidik oziroma osebni odnos pa se nanaša na žensko samo, na njen odnos, zavedanje, cenjenje same sebe in na odnos do svojih otrok.

Omenjene vidike je potrebno za celostno podobo ženske med seboj obravnavati povezano in jih ne opredeliti kot med seboj strogo ločene strukture, saj se med seboj pri obravnavi položaja in občutja ženske nujno in neposredno povezujejo.

1 Tip matere

Glede na to, da so ženske v preteklosti imele prevladujočo vlogo pri vzgoji otrok, se zdi iracionalno, da ni obstajala težnja po izobrazbi, po racionalizaciji žensk in težnja po krepitvi njihovih vrlin. Ob tem se zdi nenavadno, da so žensko izključevali iz javnih aktivnosti, ji odrekli izobrazbo, razne odgovornosti in jo celo razglašali za nesposobno, pri tem pa ji je bila zaupana ena izmed najresnejših nalog, in sicer vzgoja otrok. Gledano z razumsko-logičnega stališča bi morala biti ravno osebnost matere najbolj celovita in neokrnjena, dopuščati bi ji morali čim večjo izpolnitev v njenem znanju na raznih področjih, praktičnih in moralnih, tako da bi lahko s pomočjo le-teh izključno pozitivno vplivala na razvoj svojega otroka (Beauvoir 2000: 347). Ob

⁵ V razmerju moški – ženska govorim o dveh ločenih principih, ki kažeta ne samo na imensko temveč predvsem na drugačno družbeno in osebnostno predstavitev dveh izstopajoče ločenih osebkov pripovedne proze avtorjev druge polovice 19. stoletja. Gre za dvojce življenjskih principov, ki se glede na spolno določitev obeh pojavljata ločeno.

tem se postavlja vprašanje, kako naj ženska ve, kaj je za otroke dobro, če ni vajena razumsko premišljevat. Kako naj jim vcepi kreposti, ki jih sama ne pozna?

Družba je bila tista, ki je ženski pripisovala vlogo materinstva kot njeno glavno spolno vlogo, in sicer že od zgodnjega otroštva naprej. Ravno zaradi tovrstnega zgodnjega učenja je postala trditev, da je materinstvo največji možen ženski dosežek v življenju (Oakley 2000: 199), navidezno resnična. Tako se je oblikoval pojem materinstva kot eden najuglednejših poklicev, za katerega pa ne dobiš denarnega plačila. Drugi izmed tako imenovanih uglednih ženskih poklicev, ki ženski ravno tako ne prinaša denarnega priznanja, je gospodinjstvo.

Ker se pri ženskah, katerih njihova življenjska vloga je omejena zgolj na biti le mati in gospodinja, vlogi gospodinje in matere spojita, se pojavijo zgolj negativne posledice tako za mater kot za otroka. Matere so izpostavljene večji lastni čustveni nestabilnosti, pri čemer se v materi pojavi telesni in mentalni konflikt omenjene dvojne vloge (Oakley 2000), otrok pa mora za materino pozornost vseskozi tekmovati z njenimi gospodinjstvenimi opravili.

V skladu s tradicijo so poveljevali dom in tradicijo. Pomen družine so poveljevali in jo gradili na temeljih njene idealizirane podobe kot prostor harmonije in vira altruizma. Žensko so tako izključili s političnega področja z argumentom ženske osnovne funkcije (Jalušič 1992). Kot osnovno funkcijo so ji v preteklosti pripisovali pojem materinstva, za katerega so menili, da bo, ob ženskem ukvarjanju z družbeno javno funkcijo, kakršno predstavlja politika, prizadeto oziroma okrnjeno, saj se ženske v tem primeru ne bodo mogle svoji naravni in družbeni funkciji v okviru materinstva posvetiti v celoti. Drugi protiargument (Jalušič 1992), ki je zavračal žensko vključevanje v družbeno, javno delovanje, katero je pripadalo izključno moškemu, je pogojeval žensko naravo. Ženski so se glede na njen prirojen značaj pripisovale boljše karakterne lastnosti kot moškemu, ženski so pripisovali višjo stopnjo moralnosti v primerjavi z moškim, kar je pomenilo, da bi se ženske ob morebitnem ukvarjanju z javnimi družbenimi dejavnostmi lahko moralno pokvarile.

Materinstvo je bilo ovrednoteno kot nekaj prečudovitega, skrivnostnega in so se mu pripisovale skoraj nadnaravne prvine, s čimer so materi nalagali dolžnost za opravljanje te posvečene dejavnosti in ohranitev složnosti ter harmonije znotraj družine; na ta način sta se na najlažji način ohranjala in vzdrževala ženska podrejenost in njena družbena neaktivnost (Jogan 2001: 61). Ženska je bila enačena z materjo, njeno območje delovanja pa je predstavljal družina. Poveljevanje materinstva⁶ tako ni pomenilo dejanskega priznavanja višjega pomena materinstvu za boljši, naprednejši razvoj družbe, temveč je bilo vseskozi povezano s sistemom ohranjanja patriarhalne strukture načina življenja v družini in družbi.

Vesna Leskošek v svojem delu *Zavrnjena tradicija* (2002: 236) v kontekstu materinskosti poudarja vlogo vzgoje. Vzgoja dečkov in deklic je bila tako v

⁶ Iz del avtorjev druge polovice 19. stoletja je razvidno, da ne moremo govoriti o upravičenosti poveljevanja materinskosti, saj se pojavljajo v delovanju mater odstopanja celo do skrajnih razsežnosti, ki razvrednotijo sam pojem materinstva.

preteklosti krivična in napačna. Deklice so vzgajali, tako moški kot ženske, naj bodo pridne, potrpežljive, ponižne, pokorne ter pridne delavke, katerih osnovni namen je bil, da se čimprej poročijo, pri čemer so jih vseskozi varovali, da ne bi prišle v stik s slabo družbo. Dekle oziroma ženska je svoje dobre lastnosti dobila šele s poroko, te je poglobila z materinstvom, medtem ko je z javnim delovanjem dobila vse slabe pridevnike. Tako je pojav neizobraženih, nenravnih, tiranskih in celo zločinskih mater posledično izpeljan iz moškega onemogočanja celovitega razvoja in oblikovanja ženske osebnosti (Beauvoir 2000).

Posledica patriarhalnih odnosov je, da se ženska večkrat poskuša uveljavljati v družbi ravno s pomočjo otroka. Ženska si pridobi ugled, šele ko postane mati, zato je njeno nagnjenje do materinstva mnogokrat posledica nezdravih pritiskov okolice nanjo. Ker otrok postane sredstvo, da jo njen mož in okolica v celoti sprejmejo oziroma da moža trajno naveže nase, izkazuje otroku z raznim razvajanjem in pretiravanjem hvaležnost za svoj položaj. Takšne matere imajo status nematere (Košiček 1980: 22), katerih odnos do otrok je nespartan in nesvoboden.

Marijan in Tea Košiček v svojem delu *Starši–nestarši* pojem nematerinskosti oziroma nematerinski odnos matere do otroka opišeta s treh osnovnih vidikov:

- zanemarjanje otroka in brezbriznost do njegove vzgoje, vse do popolnega zavračanja otroka;
- okrutnost in agresivnost do otroka vse do zlobnega ravnanja z njim;
- razvajanje, streženje, navezovanje otroka nase vse do sistematičnega omejevanja njegove samostojnosti. (Košiček 1980: 45.)

Pogosto pa se ti trije vidiki (Košiček 1980) med seboj prepletajo, pri čemer vsi trije izjemno škodujejo duševnemu razvoju otroka.

V literarnih virih avtorjev pripovedne proze druge polovice 19. stoletja skoraj ni primerov, v katerih bi se ženska izobraževala, organizirano v obliki šolstva ali neorganizirano, na področjih družbenih ved, kar bi ji lahko koristilo pri boljšem opismenjevanju, razumevanju, sklepanju poslov in podobnem. Ženska je brez prej omenjenega usvojenega znanja zaostajala za moškim, zaostajala celo za svojimi odraslimi otroki, a še vedno je bila njena primarna vloga postati in biti mati, mati v pomenu edine primarne vzgojiteljice in učiteljice, ki naj bi najbolj pozitivno vplivala na znanje, omikanost, vrednote in s tem na celoten značaj otroka in posledično na odraslega posameznika. Tako je bila ženska tista, ki je preko vzgoje oblikovala značaj moškega in ženske, ki sta si bila do odrasle dobe na racionalni in vrednotenjski ravni enaka in enakovredna, dokler otrok moškega spola ni odrasel in so mu zgolj zaradi moškosti pripisali lastnosti, kot so razumskost, sposobnost odločanja, razmišljanja, kupčevanja in splošnega kreativnega delovanja, medtem ko so otroku ženskega spola, ko je ta odrasel, družbeno odvzeli, v pomenu neupoštevanja in razvrednotenja, vse prej omenjene sposobnosti.

Samo razmerje med otrokom in materjo je v proznih delih avtorjev druge polovice 19. stoletja vseskozi neposredno povezano z moškim, ki v nekaterih primerih predstavlja otrokovega očeta, spet drugič gre pri vmešavanju moškega lika v odnos med materjo

in otrokom le za družbeno avtoriteto, ki jo v nekem časovnem obdobju želi avtor predstaviti bralcu. Moški princip je v tem razmerju pomemben, ker vpliva na delovanje matere, na njen odnos do otroka in na kvaliteto komunikacije oziroma izražanja ljubezni med materjo in otrokom. Pri moškem principu ne gre vedno izključno le za patriarhalno podreitev ženske, temveč včasih le za pojav tretje osebe, ki je za razplet posameznih dogodkov potrebna, včasih pa deluje le kot statična oseba brez večje pomenske, dogajalne vrednosti in je omenjena le zaradi boljše literarne pripovednosti ter s tem zanimivejšega načina razvijanja zgodbe.

Ob podrobnejši razdelitvi ženske na tipe oziroma na njene vloge, kot so predstavljene v literaturi avtorjev druge polovice 19. stoletja, lahko prvi tip ženske, in sicer tip matere, razdelimo na tri osnovne podtipe, podtip požrtvovalne, nesebične matere, skrbnice, podtip preračunljive, materialistične matere in podtip egoistične matere, ki jih v nadaljevanju za natančnejšo opredelitev ženske lahko analiziramo še podrobneje.

1.1 Požrtvovalna, nesebična mati, skrbnica

V podtip požrtvovalne, nesebične matere, skrbnice sem opredelila stereotipno mater, ki je pridna, tiha, pobožna, dobra in ubogljiva. Pojavlja se idealizacija materinstva, kjer je mati pripravljena žrtvovati lastno srečo in celo svoje življenje za dobrobit svojega otroka. Tako na primer mati v delu *Domen* (Jurčič 1961) za otroka žrtvuje svojo prihodnost, postavlja svojo eksistenco na rob preživetja, da bi s tem zaščitila otroka, tako v njegovi otroški kot v odrasli dobi, pred okolico oziroma družbo, ki ga ugonablja. Kljub materinemu izjemnemu in brezpogojnemu žrtvovanju za sina pa ta v zameno ne pričakuje ničesar. Ob tovrstni ženski predstavitvi je razvidna tudi močna ženska religioznost; ženska popolnoma zaupa in verjame v božjo izravnavo, pravičnost. Da pa je položaj ženske do konca tragičen in s tem prikazan uničujoč odnos družbe do ženske, predvsem matere, se konča pripoved z dvojno izgubo ženske; sprva izgubi sina in s tem voljo do življenja, kasneje izgubi lastno življenje. Tudi v delu *Dušica* (Trdina 1956a) je predstavljena dobra, vseodpuščajoča, požrtvovalna, ponižna mati, ki svojemu sinu nudi vse svoje prihranke, mu streže, mu želi dobro, sin pa jo le izkorišča, zaničuje in je do nje celo fizično nasilen.

Nekaj primerov požrtvovalne, nesebične matere, skrbnice: *Doktor Zober* (Jurčič 1952), v katerem je teta v gradu primer nebiološke materinskosti, v delu *Očetov greh* (Jurčič 1951b) sta primera požrtvovalne, nesebične skrbnice, matere mati Jerica in mati Lenka, v delu *Božidar Tirtelj* (Jurčič 1951) je to Božidarjeva mati.

1.2 Preračunljiva, materialistična mati

Kot drugi podtip matere sem opredelila preračunljivo, materialistično mater. Tovrstna podoba ženske se pojavlja predvsem zaradi materinske želje po boljšem življenju njene hčere. Poroka je predstavljena kot edina rešitev za lepše, lagodnejše in bogatejše življenje, za kar je potreben premožen snubec. Za dosego poslušnosti svojih otrok,

predvsem hčera, posegajo matere tudi po verbalno nasilnih izjavah, celo grožnjah, s pomočjo katerih poskušajo doseči zastavljeni cilj – poročiti hčer s premožnim snubcem. Matere se pojavljajo kot spletkarke, poslužujejo se raznih dobro načrtovanih spletk ali nakan, pri čemer se ne ozirajo na morebitno škodo, predvsem čustveno, ki bi jo lahko povzročile drugim; zanje je pomembna le uresničitev zastavljenega cilja.

Za spletkarskim, ignorantskim in celo agresivnim nastopom matere do hčere pa se v ozadju skriva ljubezen, kajti osrednji cilj matere je, da hči ohrani dobro ime, dobi dobrega, kar pomeni bogatega, premožnega, ženina in si tako zagotovi lepo življenje, saj bi bila v nasprotnem primeru ženska s samskim stanom v tedanjih razmerah obsojena na težaško, revno življenje in večkrat tudi na izobčenje iz življenja tedanje tako imenovane moške družbe. Nekaj primerov v podkrepitev tovrstnega podtipa matere: *Pravda med bratoma* (Jurčič 1956), *Dva zakona* (Trdina 1956a), *Mešana gospoda* (Mencinger 1962) in *Lipe* (Jurčič 1952).

1.3 Egoistična mati

Tretji podtip matere – egoistična mati – sem glede na eksplicitno materinsko ravnanje v odnosu do svoje hčere razdelila v štiri kategorije.

1.3.1 V prvo kategorijo sem umestila egoistično mater, ki ji ni mar za svojega otroka. Mati v ospredje postavlja lastne interese, želje, potrebe, ki jih hoče zadovoljiti, pri čemer ji otrok predstavlja le zapreko, oviro. Primer tovrstnega materinega ravnanja je razviden iz dela *Grad Rojinje* (Jurčič 1965b), v katerem se pojavlja hudobna, brezsrčna ženska, mati oziroma mačeha, ki popolnoma zanemarja pastorko. Primer materinske brezčutnosti in zanemarjanja otroka je tudi delo *Čez osem let* (Tavčar 1951), kjer sam avtor očita materi egoizem in meni, da jo po materinskosti prekaša celo žival. Tudi v delu *Ivan Slobodin* (Trdina 1956b) se pojavlja primer brezbrizne, sebične matere, ki svojo hčer izkorišča za lastno dobrobit, sicer pa ji zanjo ni mar.

1.3.2 V drugo kategorijo sem umestila mater, ki zapusti lastnega otroka in ga pusti pri drugih ljudeh, pri čemer se zdita najočitnejša dva možna razloga za tovrstno materinsko ravnanje. Mati zapusti otroka zaradi želje po lažnejšem življenju, življenju brez sramu, zaradi dodatnega bremena, ki bi jo lahko prignalo do siromaštva, ji uničilo možnosti za lepo prihodnost z morebiti dobrim, kar pomeni bogatim, premožnim, snubcem. Drugi razlog je razviden iz materine nesposobnosti s finančnega oziroma socialnega vidika, da bi sama skrbela za otroka, zato otroka raje prepusti drugim ljudem ali preprosto usodi. S tem ko otroka odda drugim ljudem, se sama razbremeni krivde za pogubo lastnega otroka. Primeri tovrstnega ženskega ravnanja so razvidni na primer iz del: *Cmokavzar in Ušperna* (Mencinger 1962), *Rejenčeva osveta* (Kersnik 1951b), *Nemški valpet* (Jurčič 1951).

1.3.3 V tretjo kategorijo sem razvrstila mater hudodelko, ki namerava oškodovati svojega otroka zaradi osebnih koristi, in tudi mater, ki iz lastnega obupa umori otroka. V konceptu matere detomorilke je predstavljena ženska, ki premalo ljubi svojega otroka in ne zna v celoti ceniti življenja. Njena nesamostojnost, nezmožnost postaviti se na lastne noge, jo večkrat ugonobi. Tako je v delu *Dva prijatelja* (Jurčič

1965a) prikazana močna stiska ženske, ki se pojavi v zanjo brezizhodnem položaju; edini izhod ji predstavlja odstranitev otroka, da bi lahko na novo zaživel. Ženska hudodelnost, kjer odpove prava materinska ljubezen, pa je razvidna na primer iz dela *Človek toliko velja, kar plača* (Mencinger 1961) in tudi iz dela *Rošlin in Vrjanko* (Kersnik 1951a), kjer mati okleva v odločitvi med sinom in ljubimcem ter namerava sina ogoljufati njegovega premoženja.

1.3.4 V sklopu četrte kategorije se pojavlja nasilna ženska, mati, ki z nasiljem uravnava svojo avtoriteto, in celo sadistična ženska, ki uživa v trpljenju svojega ali tujega otroka. Tako v delu *Tržačan* (Tavčar 1953) mati verbalno spodbuja in odobrava fizično nasilje nad otrokom. Iz dela so razvidne trdostčne, brezvestne, egoistične matere, ki ne bi dale kosa kruha umirajočemu otroku. V delu *V Zali* (Tavčar 1953) pa mati z uporabo lastne moči, z nasiljem – z udarcem razreši neposlušnost svojega sina.

Tako je iz pripovednih del avtorjev druge polovice 19. stoletja razvidna tudi pojavitev nemarnih, brezskrbnih in slabih mater, ki so pogosto svojo nezmožnost lastnega uveljavljanja v družbenem ali zgolj družinskem okvirju, povezano z agresijo, usmerile v otroka, s katerim so ravnale ukazovalno, okrutno in celo nasilno.

2 Tip hčere

Drugi tip ženske, tip hčere, do katerega pridemo ob podrobnejši analizi pripovedne ženske avtorjev druge polovice 19. stoletja, lahko opredelimo na tri podtipе. V prvi podtip je razvrščena strahopetna, nedolžna, bogaboječa, ubogljiva hči, ki se podreja staršem in ravna v skladu z njihovimi željami. Drugi podtip je odraz samosvoje, odločne, neubogljive in uporniške ženske oziroma dekleta, hčere, ki se upira težnjam staršev, pri čemer včasih s svojim uporom doseže zastavljeni cilj, včasih pa se njen upor konča celo z njenim lastnim propadom. V tretji podtip sem uvrstila hčer, ki se navzven kaže takšna, kot to od nje zahteva okolica, sama pri sebi pa je drugačna. Njena drugačnost je razvidna v večini primerov kot pozitivno dejavna, preko raznih zvijač poskuša ukantiti starše za dosego lastnega cilja.

Pri vlogi hčere se pojavljajo odstopanja, in sicer hči kot otrok v odnosu do staršev ima navadno to vlogo le sprva, takšna vloga je v pripovednih delih avtorjev druge polovice 19. stoletja predstavljena tako številčno kot vsebinsko bolj skromno, kmalu pa se pojavijo ljubezenski zapleti z izbrancem ali moškim, ki ji ga starši glede na primernost stanu ali bogastva določijo. Tako relacija hči – starši ni več v ospredju pripovednih del, temveč je v večini posrednega pomena. V ospredje je postavljeno predvsem razmerje med žensko, hčerjo ali nevesto, in moškim, izbrancem ali ženinom, in njune spletke, želje, navzkrižni interesi morebitnih drugih snubcev ali deklet.

O ženski kot hčeri, na osnovi sinteze proznih literarnih del druge polovice 19. stoletja, ne moremo govoriti izključno kot o poosebljeni dobroti, lepoti in skromnosti, ki temelji na ljubezni do moškega, temveč so prisotne tudi prvine prevzetnosti, škodoželjnosti in materializma, pogojenega v večini primerov s strani staršev, ki se prenaša na hčer v njenem odnosu do moškega izbranca.

2.1 Strahopetna, nedolžna, bogaboječa, ubogljiva hči

V tem sklopu se pojavlja hči kot oseba, ki sicer ima lastne želje in cilje, a teh ne uresničuje neposredno. V odnosu do staršev se hči ne pojavlja kot upornica, prihaja le do izražanja njenih želja, ki so podprte s prošnjami. Iz hčerinih dejanj ni razvidne nikakršne aktivnosti, s katero bi hotela doseči ali si vsaj približati cilj. Takšni primeri so razvidni na primer v delih *Doktor Zober* (Jurčič 1952), *Ivan Slobodin* (Trdina 1956b), *Človek toliko velja, kar plača* (Mencinger 1961) in v delu *Lutrski ljudje* (Kersnik 1986), kjer se medosebni oziroma družinski odnosi zaostrijo do takšne mere, da se pojavi zaradi starševske prodaje lastne hčere bogatemu moškemu popolno razvrednotenje tako ženske same kot tudi starševskih zaščitniških odnosov.

2.2 Samosvoja, odločna, neubogljiva hči

V literaturi druge polovice 19. stoletja je primerov hčere, ki se upira starševskim željam, predvsem kar se tiče poroke oziroma ljubezni do ženina ali kakšnega drugega izbranca, v odnosu hči – starši številčno največ. Ženska se pojavlja kot upornica že kot mlado dekle v odnosu do staršev, ki želijo predvsem zaradi materialnih razlogov, zaradi izboljšanja hčerinega življenja ali iz strahu, da bi se njeno finančno stanje poslabšalo, in tudi iz lastnih, sebičnih razlogov oddati ali prodati hčer stanovsko in denarno najprimernejšemu snubcu. Hči se temu upira posredno ali neposredno in večkrat s svojim uporom pokaže na svojo samostojnost in tudi nadvlado v odnosu do staršev. Hčerina odločnost, samosvojost je razvidna na primer v delih *Jerica* (Mencinger 1961), *Sodnikovi* (Stritar 1954b), *Otok in Struga* (Tavčar 1952), medtem ko se hčerina popolna dominantnost nad očetom, njeno neposredno aktivnejše delovanje v pomenu grajanja, ukazovanja in celo fizične nasilnosti, pojavlja na primer v delih *Kuzovci* (Trdina 1953) in *Vrtilničar* (Trdina 1956a).

2.3 Le navidezno ubogljiva in podrejajoča se hči

Iz tega podtipa je razvidna ženska oziroma hčerina navidezno popolna podrejenost staršem v pomenu upoštevanja njihovih želja, nasvetov in zapovedi. Takšna ženska neaktivnost in poslušnost se tekom dela spreobrne; ženska s svojo voljo, preudarnostjo in tudi spletkarstvom doseže svoj cilj. Primera takšnega ženskega oziroma hčerinega delovanja sta na primer deli *Sosedov sin* (Jurčič 1951) in *Deseti brat* (Jurčič 1965b). Tovrstna podoba ženske je v pripovednih delih avtorjev druge polovice 19. stoletja zastopana številčno šibkeje, tako da se lahko v ta podtip umesti le malo proznih del.

3 Tip žene ali izvenzakonske partnerice

S tem tipom ženske sem izpostavila relacijo žena – mož oziroma izvenzakonska partnerica – moški. Na osnovi analiz pripovednih del avtorjev druge polovice 19. stoletja v podkrepitev prej analiziranih tipov s tovrstno razdelitvijo ženske zavračam splošno veljavno prepričanje o stereotipni ženski iz preteklosti, ki so se ji pripisovale predvsem ali celo zgolj le lastnosti tipično dobre, nesebične, pobožne, krotke,

ubogljive in podrejške se ženske, in želim nakazati na obstoj radikalno drugačne, družbeno pohujšljive in presenetljive podobe ženske. Ženska stereotipnost je izvirala iz patriarhalnih odnosov in se je kasneje pod vplivom razvoja družbe, predvsem družbene miselnosti in ženskega samoozaveščanja, kot tudi pod samimi temelji patriarhata deloma sprevrgla v svoje nasprotje, ki je ženski pridalo popolnoma drugačno oznako.

Mary Wollstonecraft je v delu *Zagovor pravic ženske* (1993) za izpostavitve ženske podrejenosti v preteklosti kritizirala vzgojni sistem, ki naj bi bil razviden iz knjig raznih moških avtorjev, v katerih je bila ženska predstavljena zgolj kot predmet poženja, ne pa kot človeško bitje. V okviru ženskega literarnega lika so namesto razumnih mater in ljubečih žen ustvarili »mikavne metrese« (1993: XVII), in tako vplivali na ženske, da so razmišljale le še o tem, kako bi vzbudile ljubezen, namesto da bi stremele k sposobnostim in krepostim, ki bi zbujele spoštovanje. Prevladovalo je tako imenovano zakonsko prostitutiranje, saj so ženske ves svoj čas in svojo energijo usmerjale le v točno določen cilj, to je pridobitev moškega za poroko. Ženske so bile vzgojene v koketne, samoljubne, nečimrne osebe, polne lažne prefinjenosti, prijenosti in izumetničenosti, katerih osnovna težnja je bila ugajati moškemu.

V sredini 19. stoletja je tedanji papež razglasil Marijino brezmadežno spočetje za versko resnico, in sicer ravno v času, ko so v ospredje izraziteje prihajale težnje in zahteve po spreminjanju položaja ženske. Sociologinja Maca Jogan piše v svoji knjigi *Seksizem v vsakdanjem življenju* (2001), da so v preteklosti ravno z ustvarjenim likom oziroma idealom, ki ga je predstavljala Devica Marija, hoteli z družbenega vidika urediti razmerje med moškim in žensko ter s tem posredno vplivati na oblikovanje, gledano z družbenega in religioznega vidika, zelene lastnosti ženske. Ženski so se prek Marijinega lika pripisovale lastnosti poosebljene ljubezni do trpljenja, ki trpljenje mirno prenaša in nanj tudi pristaja. Tako je postal vidik trpljenja nekaj samoumevnega in pozitivno sprejemljivega za normalno življenje in dokončno odrešitev ženske.

Položaj ženske v podrejenem odnosu so v preteklosti podpirale pravne norme, moralna pravila, medosebni lastninski odnosi in cerkvena ideologija. Prostor, kjer se je ženska lahko uveljavljala, je bil vezan na privatno življenje, na področje gospodinjstva in družine. Ženski manjvredni položaj je pogojevala tudi njena neizobraženost, pri čemer je bila v ospredju že sama problematika nepismenosti, kaj šele višje učenosti. Žensko so zatirali z onemogočanjem izobrazbe in z negativno predstavitvijo ženske izobrazbe. Izobrazba žensko pohujša, jo spremeni tako v verskem pomenu, ženska postane neverna, kot v njeni nizkotni podobi, ženska ne opravlja več telesnega dela, po karakterju postaja slabe nрави in doseže celo raven vlačuge (Jogan 2001). Gre za izrazito negativno podobo ženske, katero so uporabljali za ohranjanje ženske dovoljene, priporočljive, v pomenu moralne in edino prave, podobe ženske. Da pa je ženska pristajala na svoj podrejeni položaj, je bilo potrebnih več pravilno naravnanih družbenih vzvodov, ki so žensko povelicevali, idealizirali, a jo v resnici osebno in družbeno onemogočali ter onemogočili. »Največjim dominacijskim obremenitvam torej sledi največje romantiziranje in olepševanje dejanskega položaja zato, da takšen položaj postane sprejemljiv za vsako posameznico in da se zakrije dejanska instrumentaliziranost.« (Jogan 1990: 44.)

Moška družba je vseskozi nasprotovala ženskemu vstopanju v javno delovanje, in sicer predvsem zaradi strahu, da bi se na kakršenkoli način spremenil sistem gospodovanja in oblasti, zato je vseskozi utrjevala in zagovarjala pomembnost družine in materinstva, s čimer je utemeljevala hierarhijo med spoloma in s tem žensko neposredno podrejenost. Na tovrstno klasifikacijo ženske v javni in zasebni prostor pa je v veliki meri vplivalo zgodovinsko delovanje z namenom dokazati žensko nepomembnost, nemoč in s tem tudi žensko nevidnost kljub izrazitim pokazateljem ženske zasebne in družbene koristnosti in posredne ali neposredne dejavnosti. »Jedro za to početje je bila sveta družina in na podlagi razporeditve moči v njej je bilo mogoče zahtevati toliko večje spoštovanje oblasti, kolikor nižje je bil kdo po svojem socialnem statusu.« (Jogan 2001: 33.)

Sčasoma pa se je pojavil tip »samske ženske« (Jogan 2001: 15), ko eksistenca ženske ni bila več nujno odvisna zgolj od poroke, temveč so ženske same in samostojno začele skrbeti za lastno preživljanje. Tovrstna osamosvojitve ženske se sicer pojavlja v pripovednih delih avtorjev druge polovice 19. stoletja, a ne v svoji popolni in izključni obliki, temveč zgolj kot zametek in poskus ženskega osvobajanja in osamosvajanja izpod dominantne oblasti moškega oziroma moške družbe.

Z zgodovinskega vidika gledano je ženska ravno v 19. stoletju začela javno delovati, in sicer kot delavka v tovarni, raznih dobrodelnih društvih, izobraževalnih ustanovah in tudi kot prostitutka v javni hiši. Njeno aktivnejše javno udejstvovanje in zahtevo po plačanem delu so pogojevali težki življenjski pogoji in hkrati tudi ozaveščenje ženske kot osebe, ki postaja enakovredna moškemu spolu in posledično s tem išče ter zahteva vedno več družbenih in osebnostnih pravic. Nastajala so razna ženska združenja, ki so se ustanavljala iz socialnih stisk, pa tudi iz težnje po političnem delovanju (Jalušič 1992). V ospredju sta delovali dve stanovsko določeni ženski, in sicer proletarska in meščanska ženska, katerih nastop se je sicer v posameznih segmentih razdvajal, a se je v osrednjih točkah ženskega družbenega uveljavljanja, kot so to na primer zahteva po volilni pravici, politični enakosti žensk, zahteva po izobraževanju in svobodni poklicni dejavnosti ter zahteva po civilno-pravnem izenačevanju spolov, združeval (Jalušič 1992: 114).

S kapitalizmom in s porastom industrializacije se je pojavila ženska, ki je uveljavljala svojo osebnost, se upirala vsestranskemu zaslužnjevanju žensk, postavljala samostojne zahteve do življenja, se bojevala za svoje pravice in za pravice svojega spola. Njen interes je bil usmerjen v poklicno ustvarjanje, deloma v znanstveno delo in nasploh v dejavnosti, ki so krepile njeno osamosvajanje izpod vpliva moške družbe in moške dominacije. V ospredje je postavljala težnjo po izenačevanju pravic moškega in ženske, pri čemer je v odnosu do sveta zapostavila lastno čustvenost, pa tudi čutnost, opustila vlogo pasivnega bitja ter se samodisciplinirala v aktivno, odločno in na razne izzive pripravljeno osebo. Ženska, ki se je bila prisiljena prilagoditi danim spremembam – npr. izguba doma, pomanjkanje, nikogaršnja opora –, se je iz ženske v preteklosti, katere lastnosti so bile predvsem pasivnost, mehkoba, popustljivost, morala spremeniti v samostojno, novo žensko, katere lastnosti so bile predvsem odločnost, aktivnost, trdnost ... Preobrazba ženske v smislu preobrazbe njene psihe se je pričela najprej na socialnem dnu, kjer so slabi življenjski pogoji delovno žensko prisilili k lastnemu

preoblikovanju. Tovrstna nova ženska (Kollontaj 1982) se je postopoma pojavljala v vseh socialnih razredih, od revne neizobražene do izobražene, premožnejše ženske.

Nova ženska je bila drugačna – drugače je dojemala svet, nanj drugače odreagirala in predvsem, kar se zdi najbistvenejše, imela je drugačen odnos do življenja. Ženska ni bila več zgolj dodatek moškemu in ni ostajala v podrejenem odnosu do moškega, temveč je živela samostojno in neodvisno življenje, njena težnja je bila obrnjena v splošnočloveške interese. Pri novi ženski, ženski nove dobe, ljubezen ni več najpomembnejši in najdragocenejši element življenja, tega je zamenjala socialna ideja, ki je poudarjala ženske cilje, povezane z njenim ustvarjanjem, poklicem, njenimi svobodnimi željami. Nova ženska postavlja tudi drugačne zahteve do moža. Njene zahteve so višje. Od moškega zahteva spoštovanje njenega jaza in ne prenaša kakršnegakoli despotizma (Kollontaj 1982).

Tip žene ali izvenzakonske partnerice sem v sklopu pripovednih del avtorjev druge polovice 19. stoletja za natančnejšo analizo celovitejše podobe ženske obravnavala v okviru petih podtipov.

3.1 Prvi podtip

V predstavitev prvega podtipa sem vključila pomen dominantnosti, podrejenosti in enakopravnosti ženske v odnosu do intimnejšega razmerja z moškim. Če gledamo na pripovedna dela avtorjev s širšega in globljega vidika, vidimo, da se sicer ženska pojavlja v vseh treh možnih razmerjih – ženska v podrejenem, nadrejenem in enakopravnem odnosu do moškega –, a je razmerje enakopravnih partnerskih odnosov v primerjavi z ostalima odnosoma v številčno zapostavljenem položaju.

3.1.1 Ubogljiva, v podrejen odnos postavljena ženska, kjer gre za prikaz predvsem tipično stereotipne ženske, se pojavlja na primer v delih: *Jara gospoda* (Kersnik 1951a), *Domen* (Jurčič 1961), *Svetinova Metka* (Stritar 1954a), *Očetov greh* (Kersnik 1951b). Ženska je v odnosu do moškega v manjvrednem položaju, ki ji ne omogoča lastnega delovanja, in nima nikakršnega vpliva na potek in razplet lastnega življenja ter življenja svojih otrok ali okolice.

3.1.2 Poveljujoča, ukazujoča žena, ki dominira nad moškim delovanjem in samim potekom njegovega življenja, je razvidna na primer v delih: *Pipa tobaka* (Jurčič 1952), *Dva brata* (Jurčič 1951). Tudi v delu *Valovi življenja* (Tavčar 1951) je predstavljena oblastna ženska, ki nadvlada vsem in vsemu, pri čemer doseže lastne težnje in po potrebi odstrani prepreke, ki bi jo lahko ovirale pri dosegu njej lastnega cilja. Pametna, preračunljiva, ambiciozna ženska prikroji resnico tako, da to njej koristi in ustreza. V delu *Vetrogončič* (Mencinger 1961) ženska dominira v zakonu, kar ona reče, ukaže, kar se ona odloči, to se stori. Mož je ob ženi kot lutka; on dela le, kar dovoljuje in ukaže žena, tako da se iz njega norčuje celo domači hlapec, češ da gospa Dankovič nosi hlače v hiši. V delu je zaznati tudi ženski revolucionarni, svobodomiseln pogled na življenje, ki zapoveduje, da naj ženska ceni življenje, spoštuje samo sebe in nadvse ceni svobodo – svoboda je nad vsem, celo nad ljubeznijo.

Pohujšljiva podoba ženske in ženska samosvojost sta razvidni iz dela *Igračica* (Trdina 1956b), v katerem ženska ne upošteva moškega; moški nima nad njo moči niti ne more nanjo vplivati. Iz celotnega dela je razvidna dominantna ženska, ki možu vseskozi ukazuje, mu zapoveduje, ga ponižuje, zmerja in želi, da ji je v vsem pokoren.

3.1.3 Enakopravna žena ali izvenzakonska partnerica. Primerov literarnih del, v katerih se ženska v odnosu do moškega pojavlja v enakopravnem odnosu, se pravi da obstaja med možem in ženo obojestransko spoštovanje in upoštevanje brez vsakršnega nasilja, fizičnega ali verbalnega, je številčno malo.

V delu *Revna nevesta, bogata žena* (Trdina 1956b) je moški hvaležen ženi za nasvete, ki mu jih daje glede gospodarjenja in vodenja poslov. Moški ceni žensko mnenje in sprejema ženo sebi enakovredno, v nekaterih pogledih ji pripisuje celo večjo preudarnost in razsodnost. Enakovreden odnos med moškim in žensko je razviden tudi v delu *Puščavnik Florče* (Trdina 1955), v katerem ženska vpliva na moškega, da se spreobrne. Moški spremeni svoj negativni način življenja in začne živeti bolj pozitivno, se poboljša, vse samo zato, da ne bi izgubil ljubljene ženske, saj mu je ta zagrozila, da si bo izbrala drugega ženina, če se ne bo spreobrnil.

Primeri enakopravnosti se opazneje pojavljajo na primer tudi v delih: *Pravda med bratoma* (Jurčič 1956), *Mohoričev Tone* (Kersnik 1951a), *Zadnji dan* (Trdina 1956a).

3.2 Drugi podtip

V okviru drugega podtipa sem analizirala žensko, ki se pojavlja kot fizično dominantna oseba, ki preko lastne fizične moči posega v dogajanje in s fizično močjo uravnava potek in razplet dogodkov. V odnosu do ženske fizične nadmoči pa je prisotna tudi nasprotna pozicija, v kateri se ženska pojavlja kot fizično zlorabljen oseba, ki jo s fizično silo nadvladuje moški oziroma mož ali izvenzakonski partner.

3.2.1 Fizično zlorabljen ženska; ženska je žrtev moškega nasilja. Moško nasilje nad žensko, psihično in fizično, že prava zločinskost in mučenje ženske je razvidno iz dela *Jetnica* (Trdina 1956a). Primeri podobne zatiranosti in razvrednotenja ženske kot osebe so opazni tudi v delih: *Visoška kronika* (Tavčar 1956), *Očetov greh* (Kersnik 1951b), *Hči mestnega sodnika* (Jurčič 1951).

3.2.2 Fizično nasilna ženska. Primere ženske fizične in verbalne dominacije nad moškim je mogoče opaziti v dokaj številnih pripovednih delih avtorjev druge polovice 19. stoletja, kar daje ženski poleg vseh ostalih označitev tudi podobo agresivne osebe. Ženska z agresivnim vedenjem obvladuje moškega, moža, v nekaterih primerih tudi žensko, in s tem tudi razmerje v družini ter na ta način dosega svoje cilje, v posameznih primerih pa z agresijo preprosto le sprošča svojo jezo, izraža nestrinjanje in tudi maščevanje.

V delu *V Zali* (Tavčar 1953), v pripovedi žalostnega Miha, gre za primer nasilne, grobe ženske, ki vse poračuna s fizično močjo. V delu je opazna neposredno dominantna

žena, ki popolnoma nadvlada moškemu. Ženska fizična dominantnost in njena nezvestoba privedeta v zakonu do obojestranskega fizičnega nasilja in moževega propada. Fizično in verbalno nasilje je prav tako predstavljeno v delu *Očetov greh* (Kersnik 1951b), kjer pa gre za nasilje ženske v odnosu do ženske. Fizično nasilna ženska, ki fizično obračunava z drugimi ženskami, ki izvaja tudi psihično nasilje, ženske ozmerja, preklinja, ustrahuje, se pojavlja v delu *Kocaneža* (Trdina 1955).

Nekaj primerov, v katerih se ženska odziva na osebe in dogodke z agresijo: *Gričarjev Blaže* (Tavčar 1953), *Kuzovci* (Tavčar 1953), *Ivan Slavelj* (Tavčar 1952), *Cmokavzar in Ušperna* (Mencinger 1962), *Spomini na deda* (Jurčič 1961), *Cvetje v jeseni* (Tavčar 1956).

3.3 Tretji podtip

Tretji podtip ženske predstavlja žensko kot brezvestno prešušnico, ki ji zakonska zveza ali obljubljeni zvestoba partnerju ne pomenita veliko ali pa je do tovrstnih zaobljub popolnoma brezbržna. Ženska se pojavlja kot preračunljiva in tudi kot spontano strastna oseba. Moža prevara iz gole strasti in poželenja po drugem moškem, iz naveličanosti moža, iz maščevalnih vzgibov, pa vse do želje s pomočjo avanture zapolniti prazen čustveni prostor, ki obstaja v razmerju med poročenima zakoncema.

Pripovednih del, v katerih se ženska pojavlja kot prešušnica, je v prozni literaturi druge polovice 19. stoletja veliko, kar kaže na dokaj slabo moralno podobo ženske v literaturi tedanjega časa.

Pohujšljiva, prešušna, nezvesta ženska se pojavlja v delu *Berta* (Trdina 1956b). Predstavljena je brezskrbna, neizbirčna, popolnoma lahkoživa in nezvesta, strastna ženska, ki ji ni pomembna prava ljubezen, temveč le telesna strast in moško hvaljenje. V ospredju je hrepenenje po telesni ljubezni. Netipična podoba ženske je predstavljena tudi v delu *Igračica* (Trdina 1956b). V ospredju je razuzdana ženska Tončka, ženska brez sramu, ki se obnaša kot vlačuga, saj izkorišča moške tako finančno kot ljubezensko, kot in kadar to njej ustreza.

Primeri ženskega prešuštva so razvidni tudi iz del: *Dva prijatelja* (Jurčič 1965a), *Rošlin in Vrjanko* (Kersnik 1951a), *Lutrski ljudje* (Kersnik 1986), *V Zali* (Tavčar 1953), *Dona Klara* (Tavčar 1951), *Tat* (Tavčar 1951), *Lepa Vida* (Jurčič 1953), *Gospod Janez* (Kersnik 1986).

3.4 Četrty podtip

Četrty podtip ženske kaže skrajno negativen odnos ženske do moškega, pri čemer moški ne predstavlja več ljubezenske ali seksualno privlačne podobe, kakor je to razvidno iz tretjega podtipa obravnave ženske, temveč ga ženska vidi predvsem in zgolj kot materialni objekt. V ženski prevlada njena materialistična in koristoljubna

plat. Pojavljajo se elementi popolne ženske brezčutnosti do moškega čustvovanja, ki se stopnjujejo do realne ženske praktičnosti, ki z razumskimi potezami skrbi za lastno prihodnost.

V delu *Otok in Struga* (Tavčar 1952) se pojavlja praktična, maščevalna in hladnokrvna ženska Ana, ki se ji zdi možev samomor pravična božja sodba. V delu je opazna tudi moralna oporečnost tako ženske Ane kot moškega Egona. Ana si z denarjem kupi lepega, mladega moža Egona, ta pa jo denarno izkorišča. Materialistična, preračunljiva ženska je razvidna tudi iz dela *Fortunatov* (Trdina 1956b). Razsodna ženska Lila gleda razumno na življenje in na zakon; skrbi za svojo prihodnost. Dopušča možnost, da ženska zapusti moža, ali pa da mož umre, zato se je potrebno pred poroko »zavarovati«, da v prihodnosti ne bi stradala ali beračila. Če bi njo, Lilo, kdo zasnužil, bi ji moral dati najprej hišo ali lepo vsoto denarja, tako da bi bila preskrbljena za vsak primer, saj se nikoli ne ve, kaj vse se lahko zgodi.

V nekaterih primerih literarnih del pa samo trdo življenje ženske in njena podrejenost moškemu sili žensko v goli materializem. V delu *Kmetska smrt* (Kersnik 1951a) se ženska na podlagi racionalnosti, življenjske praktičnosti in prisebnosti v danem trenutku, ko mož umira, postavi sama zase, za premoženje, ki ji pripada.

Nekaj primerov, v katerih je viden tovrsten odnos ženske do moškega: *Nadepoln* (Kersnik 1986), *Telečja pečenka* (Jurčič 1952), *Gospod Janez* (Kersnik 1986), *Tržačan* (Tavčar 1953), *Čez osem let* (Tavčar 1951), *Tat* (Tavčar 1951), *Med dvema stoloma* (Jurčič 1953).

3.5 Peti podtip

Ženska je v prozni literaturi avtorjev druge polovice 19. stoletja predstavljena tudi s popolnoma idealiziranega vidika; gre za predstavo ženskega pojmovanja oziroma dojemanja ljubezni, in sicer predvsem v odnosu do ljubljenega moškega izbranca. V ospredju je poveljevanje ženske kot globoko čutečega bitja, katerega smisel delovanja, razmišljanja in samega obstoja izhaja iz ljubezni, in sicer ljubezen do otroka, staršev, okolice, same sebe, predvsem pa ljubezen do izbranega moškega.

V delu *Valovi življenja* (Tavčar 1951) se pojavlja ženska samomorilka. Ženska iz obupa nad moškim – ta jo prevara in zapusti, ker ljubi drugo –, ki ga ljubi, naredi samomor. Žensko kljub njeni slavi in dobremu socialnemu statusu uniči pogubna, neizpolnjena ljubezen do moškega.

Ženska ljubezen je sposobna tudi popolne preobrazbe, pri čemer ženska svojo ljubezen do moškega zavestno preusmeri v višji, moralno vrednejši cilj. Takšna ženska preobrazba je razvidna v delu *Bore mladost* (Mencinger 1961), v katerem ženska, polna ljubezni do izbranca, po nekajletnem hrepenečem pričakovanju in želji po ljubeu svojo ljubezen preusmeri iz svojega žalostnega in trpečega položaja v ljubezen do boga in bližnjega.

Z ljubezenskega vidika je iz dela *Svetinova Metka* (Stritar 1954a) razvidna trpeča, požrtvovalna ženska, ki bi žrtvovala, dala za srečo ljubljenega vse, četudi bi to njej prineslo nesrečo. V sklopu ženskega odnosa do ljubezni in poroke se pojavlja globlja ljubezen ženske do moškega izbranca tudi na primer v delih: *Lutrski ljudje* (Kersnik 1986) in *Čez osem let* (Tavčar 1951).

4 Tip tete, prijateljice, daljne sorodnice, neznane ženske

Četrty tip ženske, ženska, ki ima v pripovednih delih vlogo tete, prijateljice, daljne sorodnice ali neznane ženske, se sicer pojavlja in prispeva k zapletu ter razpletu fabul posameznih pripovednih del, a v podobi delujoče posrednice v pripovednih delih nima izstopajočega vpliva na literarne osebe in njihova življenja. Njena pojavitev ima v pripovednih delih predvsem vlogo natančnejše določitve ženske dejavnosti in moralnosti. Ženska se pojavlja v postranski vlogi, pri čemer deluje predvsem kot svetovalka, tolažnica in pomočnica. Kot takšna je razvidna na primer v delih: *Na Žerinjah* (Kersnik 1986) – (teta), *Božidar Tirtelj* (Jurčič 1951) – (teta), *Očetov greh* (Kersnik 1951b) – (babica), *Doktor Zober* (Jurčič 1952) – (gospodinja), *Telečja pečenka* (Jurčič 1952) – (mesarjeva žena).

Obseg predstavitve tovrstnega tipa ženske je v pripovedni prozi avtorjev druge polovice 19. stoletja manjši in je postranskega pomena.

Sklep

Tako v literaturi druge polovice 19. stoletja ne moremo govoriti zgolj o ponižni, ubogljivi, nesebični, dobri, bogaboječi ženski, temveč se pojavlja prav presenetljiva, nenavadna podoba ženskega karakterja, od njenega materialističnega, preračunljivega, egoističnega in nasilnega delovanja pa vse do hudodelstva. Podrobnejša tipološka razvrstitev ženske omenjenega obdobja kaže na njeno popolnoma drugačno podobo, kot jo lahko zasledimo v dozdajšnjih analizah ženske v prozni literaturi, in sicer podobo ženske kot samosvoje osebe, ki teži k samostojnemu in celo ustvarjalnemu delovanju, podobo ženske, ki ne pristaja na zanjo dane slabe razmere samoumevno in zgolj zaradi tega, ker je ženskega spola, in podobo ženske, ki se pojavlja kot seksualno bitje s težnjo po izpolnjeni ljubezni, pa tudi s težnjo po zgolj telesnih užitkih.

S temi podkrepljenimi ugotovitvami zavračam obstoječe ustaljeno prepričanje o literarni ženski iz preteklosti kot zgolj dobri, pasivni in podrejeni osebi, ki na svoje tovrstno stanje bodisi pristaja bodisi se mu ne upira. Ob tem zavračam tudi splošno predstavo literature druge polovice 19. stoletja, ki zapoveduje moškemu glavno in edino, seveda dominantno, veljavno vlogo tako v erotičnem kot družbenem odnosu, žensko pa potiska v manjvreden, podrejen položaj. Takšen položaj sicer je razviden iz posameznih del omenjenih avtorjev, a kljub temu ne moremo trditi, da je to absoluten in edini položaj ženske v literaturi druge polovice 19. stoletja. Ženska nastopa tudi kot edinstvena oseba s svojim razumom, svojimi odločitvami, ki večkrat posredno in tudi neposredno nadvlada moškemu.

Viri in literatura

Viri

Jurčič, Josip, 1961: *Zbrano delo 1*. Ljubljana: DZS.
Jurčič, Josip, 1965a: *Zbrano delo 2*. Ljubljana: DZS.
Jurčič, Josip, 1965b: *Zbrano delo 3*. Ljubljana: DZS.
Jurčič, Josip, 1951: *Zbrano delo 4*. Ljubljana: DZS.
Jurčič, Josip, 1952: *Zbrano delo 5*. Ljubljana: DZS.
Jurčič, Josip, 1953: *Zbrano delo 6*. Ljubljana: DZS.
Jurčič, Josip, 1956: *Zbrano delo 7*. Ljubljana: DZS.
Kersnik, Janko, 1986: *Zbrano delo 1*. Ljubljana: DZS.
Kersnik, Janko, 1949: *Zbrano delo 2*. Ljubljana: DZS.
Kersnik, Janko, 1951a: *Zbrano delo 3*. Ljubljana: DZS.
Kersnik, Janko, 1951b: *Zbrano delo 4*. Ljubljana: DZS.
Mencinger, Janez, 1961: *Zbrano delo 1*. Ljubljana: DZS.
Mencinger, Janez, 1962: *Zbrano delo 2*. Ljubljana: DZS.
Mencinger, Janez, 1963: *Zbrano delo 3*. Ljubljana: DZS.
Stritar, Josip, 1954a: *Zbrano delo 3*. Ljubljana: DZS.
Stritar, Josip, 1954b: *Zbrano delo 4*. Ljubljana: DZS.
Tavčar, Ivan, 1951: *Zbrano delo 1*. Ljubljana: DZS.
Tavčar, Ivan, 1952: *Zbrano delo 2*. Ljubljana: DZS.
Tavčar, Ivan, 1953: *Zbrano delo 3*. Ljubljana: DZS.
Tavčar, Ivan, 1956: *Zbrano delo 6*. Ljubljana: DZS.
Trdina, Janez, 1955: *Zbrano delo 7*. Ljubljana: DZS.
Trdina, Janez, 1956a: *Zbrano delo 8*. Ljubljana: DZS.
Trdina, Janez, 1956b: *Zbrano delo 9*. Ljubljana: DZS.
Trdina, Janez, 1957: *Zbrano delo 10*. Ljubljana: DZS.

Literatura

Atkinson, Ti-Grace, 1986: Radikalni feminizem in ljubezen. *O ženski in ženskem gibanju*. Ljubljana: Republiška konferenca ZSMS in Univerzitetna konferenca ZSMS.

Bahovec, Eva, 1993: Wollstonecraft in Rousseau: Smrt ženske želje? *Od ženskih študij k feministični teoriji*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze v Ljubljani, Enota za časopisno-založniško dejavnost.

Simone de Beauvoir, 1999: *Drugi spol*. Ljubljana: Delta.

Simone de Beauvoir, 2000: *Drugi spol*. Ljubljana: Delta.

Jalušič, Vlasta, 1992: *Dokler se ne vmešajo ženske ...* Ljubljana: KRT.

Jogan, Maca, 1990: *Družbena konstrukcija hierarhije med spoloma*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.

Jogan, Maca, 2001: *Seksizem v vsakdanjem življenju*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Jogan, Maca, Fischer, Jasna, Končar, Polonca, Košak, Maja, Renner, Tanja, Boh, Katja in Milošević, Vida, 1986: *Ženske in diskriminacija*. Ljubljana: Delavska enotnost.

Kollontaj, Aleksandra, 1982: *Ženska v socializmu*. Ljubljana: Republiška konferenca ZSMS: Univerzitetna konferenca ZSMS.

Košiček, Marijan in Košiček, Tea, 1980: *Starši-nestarši*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Leskošek, Vesna, 2002: *Zavrnjena tradicija*. Ljubljana: Založba /*cf.

Montagu, Ashley, 1970: *Močnejše od moških*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Oakley, Ann, 2000: *Gospodinja*. Ljubljana: Založba/*cf.

Tomšič, Vida, 1976: *Ženska, delo, družina, družba*. Ljubljana: Delavska enotnost.

Wollstonecraft, Mary, 1993: *Zagovor pravic ženske*. Ljubljana: KRT.